

Jazyková situácia v stredoázijských republikách bývalého ZSSR

Nargis Rahmonová, Filozofická fakulta UK, Bratislava, nargisrahmonova@gmail.com

Kľúčové slová: jazyková politika, jazykový zákon, štátny jazyk, derusifikácia, bilingvizmus, regionalizmus

Ключевые слова: языковая политика, закон о языке, государственный язык, дерусификация, двуязычие (билингвизм), регионализм

Všetkých päť republík Strednej Ázie získalo nezávislosť po páde ZSSR v roku 1991. Podľa ústavy sú to parlamentné demokracie s prezidentskou formou vlády. Republiky Strednej Ázie sú multietnické, multikultúrne a multilingválne. Hoci s prechodom na trhovú ekonomiku a otvorením hraníc sa veľmi populárnou a dôležitou stáva angličtina, dlhodobý vplyv Ruska v regióne sa prejavuje aj v tom, že tu stále zohráva veľkú úlohu ruština, ktorá má v Kazachstane a v Kirgizsku dokonca status oficiálneho jazyka. Podobne ako v prípade európskych republík bývalého ZSSR, aj tu mal vývin spočiatku veľa zhodných znakov a jeho charakteristika si vyžaduje pozornosť ohľadom úsilí o elimináciu pozície ruského jazyka a jednak úsilí o upevnenie pozície jazykov titulárnych národov. V dôsledku špecifických okolností v jednotlivých krajinách sa tieto tendencie po r. 1991 rozvíjali ďalej ako viac či menej úspešná derusifikácia, resp. viac alebo menej úspešné etablovanie miestneho jazyka vo funkcii jazyka štátneho. Podľa toho aj tu teda možno hovoriť o scenároch s peripetiou, v rámci ktorej došlo k radikálnemu zvratu v uvedených smeroch a o scenároch bez peripetie, kde pokračujú predchádzajúce pomery viac či menej kontinuálne.

Jazyková tvár Tadžikistanu

Formovanie jazykovej a kultúrnej tváre dnešného Tadžikistanu sa spája s tromi významnými historickými udalosťami. Prvou je bitka pri rieke Talas (v Kirgizsko) medzi moslimskými a čínskymi vojskami (r. 751), podpis dohody medzi Ruskou a Britskou ríšou v rámci známej "Veľkej hry" o Strednú Áziu (r. 1873) a napokon vyhlásenie tadžičtiny za oficiálny jazyk (r. 1989). (Bashiri, I.)

Súčasní Tadžici sú potomkami iránskych kmeňov, Sogdov a Baktrijcov, ktoré na prelome 2. a 1. stor. pred n. l. osídlili Strednú Áziu a stepi Eurázie. „Priamymi predkami Tadžikov boli Baktrijci v povodí horného toku rieky Amudarja a Sogdí v povodiach riek Zeravšan a Kaškadarija, Parfiáni v Chorasáne, Margianci v Mervskej oáze, Chorezmijci v nížinách Amudarje, Parkanci vo Ferganskej doline a sakomasagetské kmene Pamíru, Ťanšanu a aralsko-kaspických stepí. Všetky tieto etniká sa zaoberali poľnohospodárstvom v horských a stepných oblastiach, chovom dobytky a rôznou remeselnou výrobou. V 2. stor. pred n. l. do Baktrie prenikli aj Tocharci.“ Neskôr však významným dielom ovplyvnili náboženskú, etnickú a jazykovú mapu oblasti invázie arabských, turkických a mongolských kmeňov. S rozsídlením Arabov postupne islam vytlačil staršiu zoroastrijskú vieru a arabčina nahradila sogdčinu. „Počas arabských výbojov v 8. stor. sa na území Strednej Ázie vyčlenili 3 hlavné etnické oblasti: sogdská na severe, ferganská na severo-východe a tocharská na juhu.“ V 9.-10. stor. územie Tadžikistanu patrilo do ríše Samánovcov, čo bola prvá domáca dynastia v oblasti od dobytia

regiónu Arabmi. „Staršia, tzv. druhá perzská ríša, v ktorej vládla dynastia Sasánovcov, zanikla v dôsledku expanzie Arabov“. Koncom 10. stor. prenikli do oblastí osídlených tadžickým obyvateľstvom turkické a neskôr mongolské kmene. V novoveku sa oblasť Strednej Ázie dostala do záujmovej sféry Britskej ríše a Ruskej ríše. Rozdelenie vplyvu mocností v regióne znamenalo de facto rozdelenie etnického tadžického územia: časť sa dostala do Ruskej ríše a časť bola pričlenená k Afganistanu. V období ZSSR Tadžici stratili dve veľké kultúrne centrá – Samarkand a Bucharu. Tadžici v Afganistane sa zasa ocitli v konflikte s pašúnskymi kmeňmi, pravda, na rozdiel od sovietskych Tadžikov neboli vystavení etnickému tlaku, zachovali si tradičný spôsob života a hodnoty. (Bashiri, I.) Na druhej strane, práve v sovietskej federácii vznikli predpoklady na vznik modernej tadžickej štátnosti, keď bola vytvorená Tadžická ASSR (r. 1924) a neskôr Tadžická SSR (r. 1929). Jej priamym nástupcom sa stala r. 1991 Tadžická republika.

Hoci etnická štruktúra Tadžikistanu je pomerne pestrá, z hľadiska početnosti možno vyčleniť štyri významnejšie etniká: 1) majoritné tadžické obyvateľstvo, ktoré žije v nížinách, 2) etnickí Rusi, ktorí sa sústreďujú najčastejšie v mestských sídlach ako Chudžand (prv Leninabad), Dušanbe a Kulab, 3) uzbecké obyvateľstvo, ktoré dominuje na severozápade krajiny (okolo mesta Chudžand) a 4) obyvateľstvo kirgizskej národnosti, ktoré obýva východnú časť Gornobadachšanskej oblasti. Okrem toho žije v Tadžikistane relatívne početná tatárska komunita a viaceré, pozoruhodné málopočetné spoločenstvá, ktoré používajú jazyky, patriace iránskej skupine indoeurópskych jazykov.

Situácia s tadžičtinou

Štátnym jazykom Tadžikistanu je podľa čl. 2 ústavy tadžický jazyk. „Конституция Республики Таджикистан.“

Historicky Tadžici označovali svoj jazyk ako *Zaboni Forsi* (t.j. perzský jazyk), označenie *Zaboni Todžiki* zaviedli až v čase sovietskej vlády.

Podľa sčítania obyvateľstva z r. 2000 sa k rodnému jazyku tadžickému jazyku prihlásilo cca 78 % obyvateľstva krajiny, avšak celkovo vo svete hovorí tadžickými dialektami asi 10 mil. ľudí (veľký počet Tadžikov žije okrem Uzbekistanu aj v Ruskej federácii). Tadžičina je blízka darijčine v Afganistane či perzštine v Iráne, a to do tej miery, že sú si navzájom zrozumiteľné. Z cudzích jazykov zanechala najväčšie vplyvy na tadžičtinu arabčina, ruština a uzbečtina. Afgánska tadžičina je ovplyvnená predovšetkým paštúnčinou.

Tadžičtina sa člení na niekoľko dialektov, ktoré sa však navzájom veľmi nelíšia, v severných je viac vplyvov turkických jazykov, resp. uzbečtiny a v južných zasa darijčiny. (Bashiri, I.) Za osobitnú zmienku stojí dialekt Bucharských Židov (buchori), ktorý patrí k severnej skupine tadžických dialektov a je zrozumiteľný ostatnému tadžicky hovoriacemu obyvateľstvu, pravda, obsahuje výpožičky z hebrejčiny, najmä v oblasti náboženskej terminológie a na jeho zápis sa využíva hebrejská abeceda.

Z hľadiska etnogenézy Tadžikov a formovania literatúry, bolo významné obdobie 9.-10. stor., keď územie Tadžikistanu patrilo do ríše Samánovcov. „Staršia, tzv. druhá perzská ríša, v ktorej vládla dynastia Sasánovcov, zanikla v dôsledku expanzie Arabov.“ Na dvore Samánovcov prekvitalo umenie, veda, literatúra a práve toto obdobie sa spája s tvorbou svetoznámeho básnika Rudakiho či slávneho vedca Avicennu, ktorý bol perzského pôvodu. Za vlády Samánovcov Bucharu bola natolko slávna, že súperila s Bagdadom. Samánovci vydali známy edikt, podľa ktorého v ich ríši sa používa perzský – nie arabský jazyk – a tunajší králi sú perzskými kráľmi. Vývin jazyka neskôr ovplyvnil príchod nového etnického živlu – turkických nomádov, ktorým sa začal sa dlhotrvajúci proces turkizácie Tadžikov. Zasiahol hlavne rovinaté časti krajiny, menej sa prejavil v horách a vo veľkých centrách ako Bucharu, Samarkand či

Chudžand. „Samarkand a Buchara sú historicky najvýznamnejšími tadžickými/perzskými mestami v Strednej Ázii a dodnes je tunajšie obyvateľstvo vo väčšine tadžické, mestá však ležia na území dnešného Uzbekistanu, lebo tak rozhodli sovietske orgány, keď sa vyčleňovali hranice republík federácie.“

V druhej polovici 19. st. sa Stredná Ázia stala časťou Ruska a začiatkom XX. st. sa začal prechod s arabskej abecedy na latinku, v r. 1929 a na ruskú abecedu v r. 1939, čím sa začal proces tzv. rusifikácie. (История Таджикистана.)

Obroda tadžičtiny sa začala od r. 1985 začiatkom perestrojky a vyhlásením tadžického jazyka, ako štátneho jazyka Tadžickej republiky, čo bude popísané podrobnejšie v kapitole o rusifikácii a tadžikizácii. (Perry, 1996).

Podľa viacerých zdrojov bol rast nacionalizmu a etnická rivalita v tomto regióne dôsledkom sovietskej politiky, ktorá narušila unikátnu turkicko-perzskú civilizáciu, formovanú stáročiami a vzájomné spolužitie uzbeckého a tadžického obyvateľstva. (Torbakov). V rámci tejto multikultúrnej civilizácie boli národy, jazyky, tradície a symboly do značnej miery premiešané (obyvateľstvo oázových miest v emiráte Buchara či v chánstve Chiva bolo takmer celkom bilingválne) a prvoradým kritériom identity bolo náboženstvo. Sovietske úrady zasiahli do tohto spoločenstva tým, že vytvorili umelé hranice, pričom sa dopustili mnohých krívd, keď napr. Bucharu a Samarkand pričlenili k Uzbekistanu.

Situácia s ruštinou

Po vyhlásení nezávislosti Tadžikistanu dramaticky poklesol počet príslušníkov ruskej a národnostnej menšiny, čo spôsobila migračná vlna, vyvolaná národným hnutím a občianskou vojnou. Pri sčítaní ľudu v r. 2000 sa v Tadžikistane prihlásilo k ruskej národnosti iba cca 60 tis. ľudí, a to najmä v Dušanbe, Chudžande a iných mestských sídlach.

Politickou stratégiou tadžických elít bolo zabrániť exodu ruskej inteligencie, čo malo ekonomické dôvody a zákonite sa prejavilo o. i. aj v jazykovej politike. Reálne ostalo v Tadžikistane niekoľko škôl s vyučovacím jazykom ruským (r. 2006 bolo takýchto škôl 15, no väčšina ich študentov boli etnickí Tadžici), ruština je široko rozšírená v úradoch aj v hospodárskej oblasti. Tadžická legislatíva umožňuje dvojaké občianstvo. Zo strany štátu teda niet významnejších prejavov potlačania vplyvu ruského jazyka, aj keď isté problémy sa z času na čas zjavujú. V bežnom živote však medzi tadžickým a ruským obyvateľstvom, nejde o násilnosti, skôr prejavy sporadickej nevraživosti. (World Directory of Minorities and Indigenous Peoples. Tajikistan. Minorities. Russians and Ukrainians.)

Podľa čl. 2 Ústavy Tadžikistanu je ruština *jazykom interetnickej komunikácie* a Ústava zaručuje všetkým národom a národnostiam, žijúcim na území republiky, právo slobodne používať svoj materinský jazyk. (Конституция Республики Таджикистан.)

Článok 2. Štátnym jazykom Tadžikistanu je tadžický jazyk. Ruština je jazykom medzinárodnej komunikácie. (Конституция Республики Таджикистан.)

Situácia s uzbečtinou

Uzbeci sú potomkami turkických kmeňov, ktoré sa dali do pohybu po vpáde Mongolov v 13. stor. Pri poslednom sčítaní ľudu v ZSSR, r. 1989 predstavovali Uzbeci v Tadžikistane cca 24 %, v r. 2000 to už bolo len 15 % a tento pokles treba pripísať na vrub emigrácie a hlavne vysokému prírastku etnických Tadžikov.

Uzbeci sa v Tadžikistane sústreďujú v Leninabadskej oblasti, na sever od hlavného mesta, vo Ferganskej doline. Uzbecky hovoriaca populácia žije aj v ekonomicky vysokorozvinutom rajóne Hissar (na západ od Dušanbe), no i v Chatlonskej oblasti na juhozápade, ktorá je jednou z najchudobnejších oblastí Tadžikistanu. Uzbeckú menšinu reprezentuje viacero organizácií, o. i.

Spoločnosť Uzbekov v Tadžikistane, ktorá v rámci umierneného programu hlása interetnickú spoluprácu, ale napr. aj islamistické hnutie Hizb ut-Tahrir, ktoré je v Tadžikistane zakázané a hlása nenásilné zvrhnutie svetských vlád v regióne a nastolenie islamských kalifátov.

Ludskoprávne organizácie poukazujú na to, že Uzbeki sú vystavení spoločenskej diskriminácii, pričom poukazujú napr. na to, že v r. 2004-2006 boli v tadžickom parlamente s 97 kreslami, zastúpení iba dvoma miestami, hoci menšina má podiel na celkovej populácii takmer 15 %. (Assessment for Uzbeks in Tajikistan.) Napätie bolo výraznejšie v deväťdesiatych rokoch, ale isté signály naznačujú, že naďalej pretrváva, hoci v spoločnosti rezonujú skôr prípady fyzického násillia, ako problémy s jazykovými právami. (Assessment for Uzbeks in Tajikistan.) Pokiaľ ide o jazykovú situáciu, konštatuje sa napr. nedostatok učebných materiálov a isté redukovanie stredných škôl s vyučovaním v uzbečtine, v prospech tadžických stredných škôl. Poukazuje sa aj na to, že hoci existuje právna regulácia, zabezpečujúca používanie uzbečtiny vo volebných materiáloch a v školstve, niet nijakej úpravy používania uzbečtiny (a iných menšinových jazykov) v komunikácii medzi verejnosťou a štátnymi úradmi. Ďalej sa poukazuje na to, že uzbečtina takmer úplne absentuje vo verejnom vysielaní elektronických médií, hoci na to osobitne upozorňovala záverečná správa a odporúčania Výboru na elimináciu rasovej diskriminácie OSN r. 2004. (World Directory of Minorities and Indigenous Peoples. Tajikistan. Minorities. Uzbeks.)

Pre pochopenie situácie Uzbekov a napätia vo vzájomných uzbecko-tadžických vzťahoch treba dodať, že aj z tadžickej strany sa poukazuje na etnické krivdy, na to, že Tadžici v oblastiach obývaných Uzbekmi boli pred občianskou vojnou v Tadžikistane silno turkizovaní atď.

Situácia malých jazykov Tadžikistanu

V rámci východoiránskej podskupiny indoeurópskych jazykov sa osobitne vyčleňujú okrem tadžickej ešte dve ďalšie vetvy – jagnobská a gornobadachšanská, resp. pamírska. V rámci týchto vetiev sa rozlišuje viacero tzv. malých jazykov.

Jagnobčina

Jagnobčina je jedným zo svojráznych jazykov jagnobskej vetvy východoiránskej podskupiny. Jagnobcov teda možno označovať za jazykovo príbuzných s Tadžikmi, ale predstavujú osobitnú etnografickú a jazykovú komunitu. (Согдийский сборник, 1934, Gauthiot, Benveniste, Meillet, 1914 – 1929, Gershevitch, 1954.) Jagnobčina, ktorou sa hovorí v doline rieky Jagnob (povodie Zerafšanu), je podľa všetkého ojedinelým pozostatkom sogdčiny, jazyka samarkandského kráľovstva známeho ako Sogdiana. „Sogdiana bola starobylym štátnym útvarom na území Strednej Ázie, o ktorom sa po prvý krát spomína na prelome 6. a 5. stor. pred n. l. Pravdepodobne začiatkom 4. stor. pred n. l. sa táto dolina stala útočiskom pre obyvateľov neďalekej oázy poníž rieky Zerafšan pred útokmi nepriateľov, i v čase invázie Alexandra Macedónskeho. Obyvatelia horného Zerafšanu do 19. stor. používali východoiránske sogdské dialekty, no neskôr sa tadžikizovali, výnimkou ostali len Jagnobci, ktorí sa neasimilovali vďaka neprístupnosti horských sídel. V týchto končinách dosahujú hory viac ako päť tisíc metrov nadmorskej výšky a život je mimoriadne ťažký.“ (Языки Российской Федерации и соседних государств. Энциклопедия в трех томах. Том III. С-Я, 2005, s. 49; Гафуров, 1989, s. 355, Согдийский сборник. Л., 1934, Gauthiot, Benveniste, Meillet, 1914 – 1929, Gershevitch, 1954.)

Fakt, že sa jazyk udržal, je zrejme dôsledkom izolácie v nedostupných horských oblastiach. (Ako ďalší živý predstaviteľ tejto vetvy iránskych jazykov sa uvádza osetský jazyk, ktorým sa hovorí na Kaukaze.) Vďaka poznaniu jagnobčiny sa mohlo zintenzívniť štúdium pamiatok sogdského písomníctva, ktoré sa datujú od 1. stor. pred n. l. do 9. stor. n. l. (Ide hlavne o texty

náboženského obsahu (budhistické, manicheistické i kresťanské), ktoré sa našli v rôznych končinách Strednej Ázie. К tomu por. Открытие Согдианы)

Jagnobčina nemá písomnú podobu, používa sa iba v každodennej komunikácii. Zač. 20. stor. bol počet Jagnobcov 5 až 7 tis., v súčasnosti rozličné zdroje uvádzajú čísla medzi 3 až 5 tis. (Гафуров, 1989, zriedka sa pripúšťajú aj vyššie počty, por. Геноеографическое изучение генофонда Евразии). Veľký úder kompaktnosti jagnobského etnika znamenala krátkozraká politika miestnej vlády pri zriaďovaní chovateľských fariem v horských dolinách a intenzifikácia poľnohospodárskej činnosti, ktorá priviedla k degradácii jagnobských pastvín. Tým sa narušili základné podmienky pre udržanie tradičného spôsobu života komunity. V tomto smere naopak pozitívne pôsobil fakt, že cesta – napriek žiadostiam obyvateľov – nebola vybudovaná. Jagnobci však prežili ešte jednu smutnú udalosť r. 1970, keď bolo 700 rodín presťahovaných na nížinu, do stepných oblastí Zafarabad a Gissar, kde sa pestuje bavlna. V horách ostalo iba niekoľko rodín, ktoré chránili obydlia, cintoríny a „mazary“ (posvätné miesta). (Por. EurasiaNet. Сбор хлопка в Таджикистане держится на труде студентов и школьников., Холцмейер, Д.: То, как собирают хлопок в Таджикистане, оставляет несмываемое черное пятно на репутации этой прекрасной, волшебной страны.) Problematika zberu bavlny je témou diskusie mnohých organizácií, ktoré sú aktívne v rozvoji krajiny.

Autori projektu „Genografija“ píše, že počas tisícročí sa Jagnobci adaptovali na život vo vysokohorskom prostredí a násilné presťahovanie na rovinu bolo pre nich tragédiou. V nových klimatických podmienkach sa u Jagnobcov objavili mnohé choroby a v rámci Gorbačovovej perestrojky sa koncom osemdesiatych rokov (hneď ako to bolo možné) niektoré rodiny začali vraciť do rodného kraja. (Por. Геноеографическое изучение генофонда Евразии.) Nositelia jagnobčiny sú často bilingvisti, ktorí používajú tadžičtinu ako jazyk písomníctva. Počas obdobia „perestrojky“ sa však rozvinulo hnutie za obrodu Jagnobcov a jagnobského jazyka a kultúry, takže po získaní nezávislosti Tadžikistanu sa jagnobská otázka stala aktuálnou spoločensko-politickou témou. V rámci Akadémie vied Tadžikistanskej republiky bol otvorený odbor pre štúdium otázok jagnobského jazyka a histórie. (18. októbra 2007 sa v Dušanbe uskutočnila medzinárodná konferencia, na ktorej hlavnou témou bolo zachovanie doliny Jagnobu. Na tejto konferencii sa hovorilo o založení Fan-Jagnobského prírodno-etnografického parku, pričom experti vyjadrili presvedčenie, že založenie prírodno-etnografického parku pomôže rozvoju regiónu. (Por. Как спасти Ягнобскую долину и ее жителей – потомков древних согдийцев?) Na konferencii sa hovorilo aj o zachovaní jagnobského jazyka. V Tadžikistane v súčasnosti neexistujú školy, ktoré by tento jazyk vyučovali, ale ako nepovinný predmet sa vyučuje 2 hodiny v týždni pre jagnobské deti. Uvažuje sa o vydaní učebníc pre nižšie triedy. V Tadžikistane bola pod názvom Dedičstvo založená osobitná nadácia na podporu zachovania tradičnej kultúry a jazyka, rozvoja vzdelania pôvodných národov).

Záujem o Jagnobcov prejavili aj autori projektu Genografija, ktorí r. 2006 podnikli expedíciu do horských oblastí krajiny s cieľom vytvoriť genetický portrét starobylých národov Tadžikistanu. (Геноеографическое изучение генофонда Евразии).

Pamírské jazyky

Aj keď tadžické úrady často označujú Pamírcov za Tadžikov, o pamírskych jazykoch platí to isté, čo bolo povedané o jagnobčine: ide o jazyky príbuzné, ale odlišné. Podobne možno konštatovať etnickú svojráznosť Pamírcov aj v oblasti kultúry a zvlášť náboženstva: kým Tadžici sú tradične sunniti, Pamírci sú takmer výlučne šiiti.

Pamírská vetva východoiránských jazykov zahŕňa celý rad malých jazykov, ktoré sa udržiavajú v dolinách horských riek Pamíru, Badachšanu a Tacharistanu. Jazyky sa označujú podľa názvov dolín. Počet nositeľov týchto jazykov v Tadžikistane je rozličný, rádovo však nepresahuje desiatky tisíc v prípade tých najväčších, ako sú dialekty šugnijčiny. Po niekoľko tisíc nositeľov rátať v Tadžikistane vachčina, jazgulemčina a rušančina (v rámci nej sa osobitne vyčleňuje napr. chufčina, ktorou hovorí iba niekoľko sto ľudí). Koncom osemdesiatych rokov sa v pamírskych komunitách začalo šíriť národné hnutie a Pamírská národná strana (Lali Badachšan) získala po r. 1991 kontrolu v Gorno-Badachšanskej oblasti. Protivládne protesty vyústili po vypuknutí občianskej vojny v Tadžikistane do vyhlásenia nezávislosti. Deklarovali ju r. 1992 tunajšia autonómna vláda, ktorú však následne odvolali. (Davlatshojev, 2006)

Pamírci boli obeťami masakrov počas občianskej vojny, najmä v Dušanbe, pretože podporovali tadžickú opozíciu. Pamírci mimo Gorno-badachšanskej autonómnej oblasti (So 64 tis. km² tvorí asi 45 % územia Tadžikistanu, je však len riedko osídlená (3 % celkovej populácie krajiny) prakticky nemajú možnosť uplatniť sa. (Por. World Directory of Minorities and Indigenous Peoples. Tajikistan. Minorities. Pamiris). Pre obyvateľov Gorno-Badachšanskej autonómnej oblasti, ktorých materčinou sú rôzne pamírské jazyky, je tadžičtina druhým jazykom. (Dodikhudojeva, 2004, Por. aj Языки Российской Федерации и соседних государств, 2005). Ako písomné jazyky sa využíva len šugnijčina a pre mnohých je lingua franca dodnes tadžičtina.

Tadžický jazyk vo verejnom živote

Školstvo

Na sklonku existencie ZSSR bola gramotnosť medzi dospelými obyvateľmi v Tadžikistane podľa štatistiky na úrovni 99 %, a až 77 % obyvateľstva malo stredoškolské alebo vysokoškolské vzdelanie. Po vyhlásení nezávislosti sa formálne vytvorili predpoklady na tadžikizáciu školstva, no následky občianskej vojny a celkový kolaps postihol výrazne aj školstvo, takže prvoradámi sa stali existenčné otázky a otázky obnovy aspoň elementárnej kvality do vzdelávania. Veľa škôl ostalo bez pedagógov, pretože sa náhle znížili platy, upadol aj spoločenský status učiteľov, inteligencia emigrovala, budovy boli zničené. Neexistujú učebnice, učebné plány nereflektovali potreby spoločnosti. Ako vyplýva z národnej stratégie rozvoja školstva v Tadžikistane na r. 2006-2015, ktorú vypracovalo tunajšie ministerstvo školstva, stav školstva je doteraz kritický. (Por. National Strategy For Education Development of the Republic of Tajikistan 2006-2015). Jedným z opatrení, ktoré smerovali do sféry jazykovej výučby, bolo rozhodnutie vlády Tadžikistanu z r. 2003 o povinnej výučbe ruštiny a angličtiny v školách. (Rozhodnutie Vlády republiky Tadžikistan od 2 decembra 2003 no. 508. (Постановление Правительства республики Таджикистан от 2 декабря 2003 года №508).

V súčasnosti sú v Tadžikistane školy s piatimi vyučovacimi jazykmi: tadžickým, uzbeckým, ruským, kirgizským a turkménskym. (Por. Tajikistan – Educational System – overview). Podľa dostupných štatistík, v rokoch 2007 – 2008 v republike existovalo 3621 všeobecno-vzdelávacích škôl, 43 lýceí (z toho: štátnych – 36, súkromných – 7), 87 gymnázií (z toho: štátnych – 69, súkromných – 18). V roku 2007 sa v školách republiky učilo cca 1,7 mil. študentov a pracovalo takmer 100 tis učiteľov. Celkovo je však nedostatok informácií o situácii v školstve, dokonca sa nevie presne ani to, koľko detí vôbec nenavštevuje školu. (Odhaduje sa, že v dôsledku vojny tu žije vyše 50 tis. sirôt). Isté je, že pri populačnom raste, ktorý v Tadžikistane eviduje štatistika (od r. 1989 je prírastok obyvateľstva vyše 1 mil. obyvateľov) by mal primerane

expandovať aj školský systém. Počet škôl tejto situácii však nezodpovedá. (Por. National Strategy For Education Development of the Republic of Tajikistan 2006-2015).

5. apríla 1996 bola na základe nariadenia vlády Tadžikistanskej republiky z 05.04.96, č. 141, v súlade s článkom 22 Dohody o priateľstve a spolupráci medzi Ruskou Federáciou a republikou Tadžikistan, z 25.mája 1993 a Dohodou medzi vládou Ruskej Federácie a vládou Tadžikistanskej republiky z 10.júna 1997 v Dušanbe otvorená Rusko-Tadžická (slovanská) univerzita (RTSU). (Устав. Общие положения). Táto univerzita je jedna z najprestížnejších univerzít v Tadžikistane, pretože si zachováva neustále vysoký záujem študentov. V republike bola v roku 1990 založená Technologická univerzita Tadžikistanu na základe technologickej fakulty podľa nariadenia Rady Ministrov republiky. (Технологический университет Таджикистана). Od roku 1992 v meste Chudžand funguje detašované pracovisko tejto univerzity. V roku 1996 sa Technologická univerzita Tadžikistanu stala bratskou univerzitou Univerzity Nebrasky v Omaha, USA. Takto bola v Tadžikistane otvorená vôbec prvá americká medzinárodná univerzita, v ktorej sa výučba vedie v dvoch etapách: dva roky v Tadžikistane a dva na Univerzite Nebrasky v Omaha. Hlavným zameraním výučby sú medzinárodné vzťahy a riadenie informačných systémov. Pedagógovia univerzity si neustále zvyšujú svoju kvalifikáciu a zúčastňujú sa stáží vo vedeckých centrách v zahraničí.

V r. 2000 žilo v republike celkovo 68,2 tisíc Rusov. V súčasnosti ich zostalo nie viac ako 50 tisíc. Väčšina z nich sú ľudia dôchodkového a pred dôchodkového veku, ktorí sa z ekonomických dôvodov nemajú možnosť presťahovať do Ruska. Pritom v iných štátoch regiónu je ruská menšina zastúpená v relatívne vysokom počte – v Kazachstane žije okolo 4 mil., v Uzbekistane – viac ako 0,5 mil., v Kirgizsku – okolo 400 tisíc a v Turkménsku – okolo 100 tisíc obyvateľov ruskej národnosti. Masová emigrácia ruskej jazyčnej obyvateľstva viedla k tomu, že stretnúť na uliciach tadžických miest obyvateľa „slovanského zovňajšku“ je raritou.

S odchodom ruskej obyvateľstva prudko poklesol aj počet učiteľov ruskej jazyka, ktorých aj počas obdobia socializmu nebolo až tak veľa. Začiatkom r. 2001 sa v Tadžikistane učilo po rusky 17 tisíc (z celkového počtu 1,5 mil.) žiakov. V oblasti vysokoškolského vzdelávania bola pozícia ruštiny lepšia, keďže vzdelanie v ruštine absolvovalo 15,5 tisíc (20,1 %) študentov.

V r. 1996 bola otvorená Rusko-Tadžická (slovanská) univerzita (RTSU), ktorá stala jednou z najprestížnejších univerzít. Jediným jazykom výučby v RTSU je ruský jazyk. Na univerzite sú štyri fakulty: ekonomická, právnická, filologická a historická, ktorí pripravujú odborníkov v rámci 15 študijných odborov, vrátane odboru učiteľ ruskej jazyka.

Stav systému vzdelávania v jednej z najchudobnejších krajín SNŠ reflektuje fakt, že obyvateľstvo má ťažkosti nielen s ruštinou ale aj s „domácom“ tadžickým jazykom. V ťažko dostupných horských rajónoch ostávajú deti často negramotné. Podľa údajov „Fergany.ru“ v džamoate (dedina) Obburdon, ktorý sa nachádza v horách Matčinského rajóna v Sogdijskej oblasti, nebola počas posledných 11 rokov postavená žiadna škola, a preto tu deti školu nenavštevujú, výsledkom čoho je rozšírená negramotnosť detí v osade. Celkovo žije v osade 76 detí školského veku ale iba 30 z nich navštevuje provizórnu školu, po skončení ktorej dostanú vysvedčenie o absolvovaní 4-ročného štúdia. Samotná škola nemá svoju budovu a funkciu vzdelávania plní učiteľ, ktorý každý deň chodí do osady pešo 11 km. (Шустов, А.). Tadžická technická univerzita je pomenovaná podľa M. Osimi a je jednou z hlavných univerzít krajiny, ktorá pripravuje inžinierov pre rôzne sféry priemyslu. Na univerzite sa vyučuje v tadžickom a ruskom a prebieha aj výučba ďalších cudzích jazykov. (Таджикский технический университет имени М. Осими).

Absolventi Tadžickej technologickej univerzity po jej skončení získajú slušné vedomosti zo svojej špecializácie a cudzích jazykov. Okrem toho nadobúdajú znalosti výpočtovej techniky a modernej informačnej komunikácie. (Технологический университет Таджикистана). Študenti tadžických vysokých škôl majú možnosť pokračovať v štúdiu a získať prax v ďalších školách SNŠ.

Tadžická štátna pedagogická univerzita pomenovaná podľa S. Aini, má nasledujúce fakulty: (Таджикский государственный педагогический университет имени С. Айни). Fakulta tadžickej filológie, Fakulta ruského jazyka a literatúry, Fakulta cudzích jazykov. Na fakulte cudzích jazykov sa vyučuje v troch jazykoch: tadžickom, ruskom a uzbeckom jazyku. Počas posledných 5 rokov, bolo vydaných okolo 30 učebníc a viac ako 200 učebných pomôcok pre stredné a vysoké školy, viac ako 30 vedeckých monografií, 1200 vedeckých a metodických článkov. Univerzita zabezpečuje doktorandské štúdium v 25 oblastiach vedy. Univerzita má svoju typografiu kde sa vydávajú vedecké a metodické práce. Типография университета выпускает научный журнал „Вестник ТГУ“. Okrem toho sú na univerzite aj iné fakulty ako: Historická fakulta, Matematická fakulta, Pedagogická fakulta, Fakulta geografie, Fakulta fyziky atd. Vyučovacím jazykom na Fakulte fyziky je tadžický a uzbecký jazyk. Na tejto fakulte študuje 500 študentov.

Bibliografia

- АБДУЛАТИПОВ, Р.: Динамика российско-таджикских отношений. In: Международная жизнь. № 3. Москва, 2008, s. 15-24.
- ADLE, C. – PALAT, M. K. – TABYSHALIEVA, A.: History of civilizations of Central Asia. Vol. 6, Towards the contemporary period: from the mid-nineteenth to the end of the twentieth century. Paris. UNESCO, 2005. 1033 p.: il.
- АЙНИ, С.: Об учебниках таджикских школ. Овози тоҷик. Сталинобод, 1924, №3.
- АЙТМАТОВ, Ч.: Русский язык соединил берега народов. In: Международная жизнь. №1-2. Москва 2008, s. 165-171.
- ANRARI, M. E.: The new great game in Muslim Central Asia/ M.E. Ahrari with James Beal. Washington: Instor. F. Nat. Strat. Stud., 1996.
- АЛПАТОВ, В. М.: Русский язык в современном мире. Решение национально-языковых вопросов в современном мире/Под. Ред. Акад. Е. П. Чельшева. – М.-СПб: Златоуст, 2003.
- АРАПОВИЧ, Б.: Языковое законодательство в Хорватии. In: Решение национально-языковых вопросов в современном мире. / Под. Ред. Акад. Е. П. Чельшева. – М.-СПб: Златоуст, 2003.
- АСИМОВ, М. – БАЧАЕВ, М. – ДИНОРШОЕВ, М.: Русско-таджикский словарь философской терминологии. Душанбе, 1966.
- АСИМОВА, Б. С.: О благотворном влиянии русской языковой культуры на решение вопросов письменности в советском Таджикистане. In: Русский язык в Таджикистане. Изд. Дониш. Душанбе, 1989.
- АМАННИЯЗОВ, К. Н. – ЗАДЕРЕЦКАЯ, Н. Ю. – ИГИБАЙ, К. Ж.: Отчий край. К истории географических и этнокультурных исследований Мангистауской области. Алматы, 2002.
- БАГАНА, Ж. – ХАПИЛИНА, Е.: В. Основные черты языковой политики стран франкофонной «черной» Африки в постколониальный период. In: Вопросы языкознания №2, 2009, s. 85-91.
- БЕРДИЕВА, Т.: Лингвистические и экстралингвистические причины арабских заимствований. Душанбе, 1971, s. 20-24.

- БЕРЕЗИН, Ф. М.: Языковая политика и языковое планирование в развивающихся странах: Сборник обзоров. Москва, 1982.
- БОРДЮЖА, Н.: ОДКБ – эффективный инструмент противодействия современным вызовам и угрозам. In: *Международная жизнь*. №1-2. Москва, 2007, s. 43-49.
- ВЕՇКА, J.: Vráti se Tádžikistán k arabskému písnu? In: *Nový Orient*, roč. 47, 1992, s. 229-231.
- BRADSHAW, M. J.: *Geography and transition in the post-Soviet Republics* Chichester 1997.
- ВЕРТ, Н.: История Советского государства. Изд. Прогресс-Академия, Москва, 1994.
- GAJDAMACKY, A.: Putin vyhana zapadnarov z Turkestanu. In: Газета «SME». Bratislava. 5. 11. 2008, s. 31.
- ГАФУРОВ, Б. Г.: Таджики. Древнейшая, древняя и средневековая история. Изд. «Ирфон». Душанбе, 1989, книга первая и книга вторая.
- ГАФУРОВ, Б. Г.: История таджикского народа. Москва, 1949, Т.1.
- ГУМИЛЕВ, Л. Н.: Этногенез и биосфера земли. Изд. Аст, 2007.
- ГУМИЛЕВ, Л. Н.: Из истории Евразии. Изд. Искусство, Москва 1993.
- ДАДАБАЕВ, Т.: Постсоветская реальность в Узбекистане. Dadabaev T. Post-Soviet realities of society in Uzbekistan // *Centr. Asian survey*. – Oxford, 2004. – Vol. 23, N 2. – p. 141-166.
- DAFTARY, F. – GRIN, F.: *Nation-building, ethnicity and language politics in transition countries*. – 1. Budapest: Open Society Institute, 2003.
- ДЕХОТИ, А. П. – ЕРШОВА, Н. Н.: Русско-таджикский словарь. Москва-Сталинабад, 1949.
- ДОДИХУДОЕВА, Л.: The Tajik language and the socio-linguistic situation in the mountainous Badakhshan. Brill, Leidan, 2004. In: *Iran and the Caucasus*, 8.2. p. 281-288.
- ДАС, А. К.: Языковые конфликты и контакты в Индии. In: *Решение национально-языковых вопросов в современном мире / Под. Ред. Акад. Е. П. Чельшева*. – М.-СПб: Златоуст, 2003.
- ДОКЛАД о человеческом развитии в Центральной Азии. UNDP. 2005.
- DIENER, A.: Homeland as Social Construct: Territorialization among Kazakhstan's Germans and Koreans. In: *Nationalities papers* Vol. 34, No. 2. May 2006.
- ЗАИР-БЕК, В. А – ХАЗАНОВ, А. М. – ШАРИПОВ, У. З. – ПАНКРАТЬЕВ, В. П. – МЕЧАР, М.: Кавказ в системе международных отношений. Тренчин, 2006.
- ENCYCLOPEDIA of Language & Linguistics. Second Edition. Oxford, UK, 2006.
- ENCYCLOPEDIA of the World's Minorities. Published in 2005 by Routledge Taylor & Francis Group 270 Madison Avenue New York, NY 10016. Published in Great Britain by Routledge Taylor & Francis Group 2 Park Square Milton Park, Abingdon Oxon OX14 4RN
- ИСЛАМСКИЙ радикализм. Дискуссия. In: *Международная жизнь*. №1. Москва, 2009, s. 149-158.
- HORAK, S.: *Rusko a Stredni Asie po rozpadu SSSR*. Univerzita Karlova v Praze. Nakladatelstvi Karolinum 2008. 226 s.
- КАЙЗЕР, М.: Формы сверженности как противодействие становлению наций в Центральной Азии. Kaiser M. Forms of transsociation as counter-processes to nation building in Central Asia // *Centr. Asian survey*. – Oxford, 2003. – Vol. 22, N 2/3. – p. 315-331.
- КАЛОНТАРОВ, Я. И.: Лугати имлои забони тоҷики (Орфографический словарь таджикского литературного языка). Душанбе, 1974.
- КАПИТА, L.: Tajikistan – towards a knowledge-based economy: country readiness assessment report. Geneva: United Nations, 2003 – VIII.
- КАПИТА, L.: Uzbekistan – towards a knowledge-based economy: country readiness assessment report. Geneva: United Nations, 2003 – VII.

- КАЮМОВ, А.: Время и обряды. Ташкент. Узбекистан. 1986.
- КЕНЖЕГУЗИН, М. Б. – ГАЙСИНА, С. Н. – МКРТЧЯН, З. Д.: Система жизнеобеспечения населения: факторы социальной и региональной дифференциации. Министерство образования и науки Республики Казахстан. Институт экономики. – Алматы, 2000.
- КЕНИГ, М.: Языковые права в международном законодательстве. Культурное разнообразие и языковая политика. In: Решение национально-языковых вопросов в современном мире / Под. Ред. Акад. Е. П. Чельшева. – М.-СПб: Златоуст, 2003.
- KENNETH, W.: Central Euroasia: Prize or Quicksand? Contending views of instability in Karabakh, Ferghana and Afghanistan, Adelphi Paper 338, Oxford University Press 2001.
- КОЖЕМЯКИНА, В. А.: Языковая ситуация и языковая политика в Канаде. In: Решение национально-языковых вопросов в современном мире / Под. Ред. Акад. Е. П. Чельшева. – М.- СПб: Златоуст, 2003. 463 с.
- КОЗИН, В.: Интерес к Центральной Азии. In: Международная жизнь. №10. Москва, 2008, s. 74-90.
- КОМРИ, Б. – МЭТТЬЮС, С. – ПОЛИНСКИ, М. Атлас языков мира. Происхождение и развитие языков во всем мире. Консультанты издания: Изд. «Лик пресс». Москва, 1998.
- КОШАНОВ, А. К. – РАМАЗАНОВ, А. А. – ШЕВЧЕНКО, В. В. и др.: Социальная ориентация смешанного общества. Министерство образования и науки Республики Казахстан. Институт экономики. Алматы, 2000.
- КРИВОШЕЕВ, М. В.: Россия и Средняя Азия. И. 17 История России: Россия и Восток / Сост. Ю. А. Сандулов. – СПб.: Изд. «Лексикон», 2002. – 736 с. – (Мир истории).
- KRNO, S.: Politické strany postsovietských krajín a Mongolska. Nitra, 2002.
- KRNO, S.: Krajiny v srdci Ázie. Nitra, 2008.
- KRNO, S.: Od kaukazských ľadovcov po slnečný Tadžikistan. Bratislava, Karpaty-Infopress 2003.
- KRNO, S.: Od brehov Issyk-Kula po Pamír. Bratislava, Karpaty-Infopress 2007.
- KRNO, S.: Odras sveta v myslení a tvorbe starých Kirgizov. In: Fandelová Eva (ed.): Acta Nitriensiae 7 FF UKF, Nitra 2005.
- KRUPA, V. – GENZOR, J.: Jazyky sveta. Bratislava: Obzor 1983.
- KRUPA, V. – GENZOR, J.: Písma sveta. Bratislava: Obzor, 1989.
- KUBINYI, P.: Risa zla na konci sna. Martin: Neografia, 2000.
- КУЗНЕЦОВА, С. И.: Страны Центральной Азии на рубеже XX-XXI.: становление национальных государств. Центральная Азия: надвигающаяся буря. Изд. Москва, 2006.
- KYRGYZSTAN – towards a knowledge-based economy: country readiness assessment report/ [prep. by the Government of the Kyrgyz Republic] New York: United Nations, 2002 – VI, 63 p.
- LARUELLE, M., Peyrouse, S., Les Russes du Kazakhstan: Identités nat. et nouveaux États dans l'espace post-sov./ Préf. De Poujol C. – P.: Maisonneuve et Larose: IFEAS, 2003. – 354 p.
- ЛАВРОВ, В.: ШОС – право и безопасность XXI века. In: Международная жизнь. №1-2. Москва, 2008, s. 172 – 184.
- ЛУРЬЕ, С. В.: Историческая этнология. Изд. Аспект Пресс. Москва, 1997.
- МАДЖИДОВ, Х.: Фразеологические кальки с русского языка в современном таджикском языке. Русский язык в Таджикистане. Изд. Дониш. Душанбе, 1989.
- МАЛАШЕНКО, А. – КОППИТЕРС, Б. – ТРЕНИН, Д.: Этнические и региональные конфликты в Евразии, книга 1, Центральная Азия и Кавказ. Москва, 1997.

- МОРЬЕ, А.: Национально-языковые проблемы: Индийский опыт. Решение национально-языковых вопросов в современном мире / Под. Ред. Акад. Е. П. Чельшева. – М.-СПб: Златоуст, 2003.
- МЧЕДЛОВ, М. П.: Российская цивилизация, Академический проект, Москва, 2003
- НЕРОЗНАК, В. П.: Государственные и титульные языки России. Энциклопедический словарь-справочник. М. Academia, 2002. Библ., норм. акты.
- NAZARBAJEV, N. A.: Kritické Desatročie. Изд. Aventinum. Praha, 2006.
- NAZARBAJEV, N. A.: Cesta Kazachstanu. Изд. Aventinum. Praha, 2007.
- ОБРАЗОВАНИЕ в Республике Таджикистан. Министерство образования Республики Таджикистан. 2005.
- PAVLENKO, A.: Russian in post-Soviet countries. In: Russian Linguistics, 32, 2008, s.59-80.
- PERRY, John R.: Tajik Literature: Seventy years is longer than the millennium, World Literature Today; Summer 96, Vol. 70 Issue3, p571,3p,1bw.
- ПЕТРИК, Б.: М. Власть и традиционные отношения в постсоветском Узбекистане. Petrick V. M. Pouvoir, don et rescoux on Ouzbekistan post-sovietique / Pref. Roy O. –P.: Presses univ. de France, 2002. p. 281-290.
- ROUX, J. P.: Dejiny Strední Asie. Nakladatelstvi Lidove Noviny, Praha. 2007.
- Roy, O.: The new Central Asia. The creation of Nations. New York: New York University Press, 2005.
- CALVET, Louis – Jean.: Language Wars and Linguistic Politics. Oxford University Press, 1998.
- CHONG, Jin Oh.: Diaspora Nationalism: The Case of Ethnic Korean Minority in Kazakhstan and its Lessons from the Crimean Tatars in Turkey. In: Nationalities papers Vol.34, No.2. May 2006.
- САДЫКОВ, Х. У.: Русско-таджикский словарь физических терминов. Сталинабад, 1960.
- SABET, H.: The way out of the dead end. A plea for peace. Изд. George Ronald, Oxford. 1986.
- SABET, H.: The heavens are cleft asunder, Изд. George Ronald, Oxford.
- SCHATZ, E.: Kinship Networks and Statehood in Kazakhstan. In: Nationalities papers Vol.33, No.2. June 2005.
- СЕМЕНОВА, О. В.: Китайский язык – элемент лингвистических ситуаций Сингапура. Решение национально-языковых вопросов в современном мире/Под. Ред. Акад. Е. П. Чельшева. – М.-СПб: Златоуст, 2003.
- СПИВАКОВСКИЙ, Е.: Пути реформ в Евразии 2. Новое зарубежье: поиски путей обновления: статьи, интервью, обзоры, рецензии, рефераты, краткие информации. Москва, 1995.
- СУЮНБАЕВ, М.: Центральная Евразия: в поисках утраченной идентичности. Центральная Азия и культура мира. Central Asia and culture of peace. – Бишкек, 2003. – № 1 – 2. s. 54-60.
- SWIFT, A.: Political Repression of Islam. Topical Research Digest: Human Rights in Russia and the Former Soviet Republics. Human Rights and Human Welfare.
- ТАЗМИНИ, Г.: Исламское возрождение в Центральной Азии: является ли оно потенциальной силой? – Tazmini G. The Islamic revival in Central Asia: a potent force or a misconception? In: Central Asia survey. – Oxford, 2002. – Vol. 20, N 1. – p. 63-83.
- TISHKOV, V. – FILIPOVA, E.: Local Governance and minority empowerment in the CIS / 1st ed. Budapest, 2002.
- ТИШКОВ, В. А. – ШНИРЕЛЬМАН, В. А.: Национализм в мировой истории. Москва. Наука, 2007.

- ФАРАНДА, Р. – НОЛЛЕ, Д.: Этническое и социальное расслоение в Киргизии: данные из республиканского опроса. Faranda R., Nolle D. Ethnic social distance in Kyrgyzstan: evidence from a nationwide opinion survey. In: Nationalities papers. – N. Y. 2003.- Vol. 31, N 2. – p. 177-210.
- ФОЛКИНГЭМ Дж.: Бедность в Таджикистане. Falkingham, J. A profile of poverty in Tajikistan. – IV, 57, V p. L.: Case, 2000.
- FIERMAN, W.: On Uzbek “Nationalization”. In: Anthropology & Archeology of Eurasia, vol. 44, no. 4 (Spring 2006), pp. 80-85. 2006.
- ФРАЙ, Р. Н.: Наследие Центральной Азии. От древности до тюркского нашествия. П/р. В. А. Ранова. Душанбе, 2000.
- ФУРМАН, Д. Е.: Казахстан: власть и режим (сравнение с Россией). In: Россия и современный мир № 45, 2004.
- ХОЛМАТОВА, С. Д.: Влияние русского языка на процесс становления системы аббревиатур в Таджикском языке. Русский язык в Таджикистане. Изд. Дониш. Душанбе, 1989.
- ХРУСЛОВ, Г. В.: Проблемы официального и неофициального использования языков в законодательстве многонациональных государств Решение национально-языковых вопросов в современном мире. Изд. «Златоуст». Санкт-Петербург, 2003.
- ЧЕЛЬШЕВ, Е. П.: Русский язык как государственный язык Российской Федерации. Решение национально-языковых вопросов в современном мире./Под. Ред. Акад. Е. П. Чельшева. – М.- СПб: Златоуст, 2003.
- ЧЕРВОНЦЕВ, А.: Английский язык в современном мире. Решение национально-языковых вопросов в современном мире./Под. Ред. Акад. Е. П. Чельшева. – М. -СПб: Златоуст, 2003.
- ШАГАЛЬ, В. Э.: Языковая ситуация и языковая политика в арабских странах. Решение национально-языковых вопросов в современном мире / Под. Ред. Акад. Е. П. Чельшева. – М.- СПб: Златоуст, 2003.
- ШАРКОВ, Ю.: Разные одинаковые революции. In: Международная жизнь. №5. Москва, s. 132-141.
- ШАРОПОВ, Н.: О роли русского языка в развитии научно-технической терминологии таджикского языка. Русский язык в Таджикистане. Изд. Дониш. Душанбе, 1989.
- ЭРЕНБЕРГ-СУНДИН, Б.: Языковая политика в Швеции. Решение национально-языковых вопросов в современном мире / Под. Ред. Акад. Е. П. Чельшева. – М.-СПб: Златоуст, 2003.
- ЭДЕЛЬМАН, Д. И.: «Иранские и славянские языки». Исторические отношения. Изд. Восточная литература РАН. Москва, 2002.
- ЮШМАНОВ, Н. В.: Элементы международной терминологии (словарь-справочник). Москва, 1968.
- ЯЗЫКИ Российской Федерации и соседних государств. Энциклопедия в трех томах. Том III. С-Я. Москва. Изд. Наука, 2005.

Zákony a nariadenia

ЗАКОН Республики Казахстан «О языках Республики Казахстан». Dostupné na: <<http://www.medialaw.ru/exussrlaw/1/kz/lang.htm>>

- ЗАКОН Республики Казахстан «О языках Республики Казахстан». Статья 4. Государственный язык республики Казахстан. Dostupné na: <<http://www.medialaw.ru/exussrlaw/1/kz/lang.htm>>
- ЗАКОН Республики Казахстан «О языках Республики Казахстан». Статья 5. Употребление русского языка. Dostupné na: <<http://www.medialaw.ru/exussrlaw/1/kz/lang.htm>>
- ЗАКОН "О государственном языке Киргизской Республики". Принят законодательным собранием 12. 02. 2004. Dostupné na: <<http://www.medialaw.ru/exussrlaw/1/kg/lang.htm>>
- ЗАКОН о языке Республики Таджикистан, Душанбе, 1989, 1993: 15-16
- КОНСТИТУЦИЯ Республики Таджикистан. Принята всенародным референдумом 6 ноября 1994г. изменения и дополнения внесены 26 сентября 1999 года и 22 июня 2003 года. Глава I. Статья 2. Dostupné na: <http://www.eurasianhome.org/doc/konst_tadj.doc>
- ПОСТАНОВЛЕНИЕ Правительства Республики Таджикистан от 2 декабря 2003 года № 508. Dostupné na: <http://www.education.tj/documents/ru/6/links.php?prepod_angl_rus.htm>
- ЗАКОН Республики Узбекистан «О государственном языке» (в редакции от 21 декабря 1995г.). Dostupné na: <<http://www.medialaw.ru/exussrlaw/1/uz/lang.htm>>
- ЗАКОН Республики Узбекистан «О государственном языке» (21.10.1989). Dostupné na: <<http://medialaw.asia/document/-1990>>
- ЗАКОН о языке Республики Туркменистан. Конституция. Dostupné na: <<http://www.krugosvet.ru/articles/117/1011735/1011735a1.htm>>
- КОНСТИТУЦИЯ Туркменистана. Dostupné na: <http://niyazov.sitecity.ru/ltext_1310122033.phtml?p_ident=ltext_1310122033.p_1610153929>
- ЗАКОН Туркменистана Об образовании в Туркменистане. 1. октября 1993г., № 874-ХП. Dostupné na: <<http://cis.rudn.ru/document/show.action;jsessionid=632C79C9369F23BCC239EDD822967419?document.id=302>>
- ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО стран СНГ. Dostupné na: <http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwx?Regnom=17890>
- ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО стран СНГ. ЗАКОН ТУРКМЕНСКОЙ СОВЕТСКОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКИ "О ЯЗЫКЕ". Dostupné na: <http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwx?Regnom=10680>

Materiály, dostupné na internete

- ВАЙЦ, Р. Центральная Азия: взгляд на языковую политику, источник – Eurasianet, 01.02.2008. Dostupné na: <http://www.russians.kz/politics/2082-centralnaja_azija_vzgljad_na_jazykovuju_politiku.html>
- ВСЕСОЮЗНАЯ перепись населения 1959 года. Национальный состав населения по республикам СССР. Электронная версия бюллетеня *Население и общество*. Институт демографии Государственного университета – Высшей школы экономики. №389-390, 14-27. 09. 2009 г. Dostupné na: <http://demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_59.php?reg=13>
- ГЕНОГЕОГРАФИЧЕСКОЕ изучение генофонда Евразии. Dostupné na: <http://genofond.ru/about.asp?site_id=1582&part_id=2098&module_id=2163>
- ДЕКЛАРАЦИЯ ООН 18 декабря 1992. Dostupné na: <<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/076/57/IMG/N9307657.pdf?OpenElement>>

ДЕНЬ славянской письменности: хорошо ли Кириллу и Мефодию на постсоветских просторах? 24.05.2007. Dostupné na: <<http://www.regnum.ru/news/fd-abroad/uzbek/issues/832869.html>>

DICKENS, M. The Transoxiana pages. Central Asian History, Languages, Literature and Culture”.

Dostupné na: <<http://www.oxuscom.com/centasia.htm>>

ДОКЛАД Министерства иностранных дел Российской Федерации «Русский язык в мире», Москва, 2003. Dostupné na:

<<http://dipkurier.narod.ru/glavdip/doklad1.htm>>

ДЯТЛЕНКО, П. Языковая политика в Центральной Азии – ресурс развития или политическая игра? 17.06.2008. Dostupné na: <http://www.russians.kz/politics/2821-r_djatlenco_jazykovaja_politika_v_centralnoj_azii_resurs_razvitija_ili_politicheska_igra.html> *источник – ИА "24.kg"*

ИВАНОВА, Н. Языковая политика в современных геополитических условиях. Dostupné na: <<http://ilin-yakutsk.narod.ru/2005-4/43.htm>>

МЕЧКОВСКАЯ, Н. Б. Социальная лингвистика. Законы о языке и права человека.

Dostupné na: <<http://lib.socio.msu.ru/l/library?e=d-000-00---001ucheb--00-0-0-0prompt-10---4---0-0l--1-ru-50---20-help---00031-001-1-0windowsZz-1251-10&a=d&cl=CL1&d=HASH010a3b07ac3e27a72e85a358.8.6>>

МОРЕ, К. Financial Crisis Puts Squeeze On Migrants' Remittances. 20.11.2008. Dostupné na: <http://www.rferl.org/content/Financial_Crisis_Puts_Squeeze_On_Migrants_Remittances_/1351195.html>

OFFICE of the Commissioner of Official Languages. Commissariat aux langues officielles. – Сайт Комиссариата по официальным языкам, на котором имеется текст федерального Закона об официальных языках. Dostupné na: <<http://www.ocol-clo.gc.ca/>>

ПАДЕНИЕ статуса русского языка на постсоветском пространстве. 2006. In: Сколько людей говорят и будут говорить по русски? Электронная версия бюллетеня «Население и общество». Москва: Центр демографии и экологии человека Института народнохозяйственного прогнозирования РАН, 2006. 14.2.2009. Dostupné na:

<<http://www.polit.ru/research/2006/08/17/demoscope251.html#r1>>

ПАНФИЛОВА, В. (Независимая газета): В ожидании помощи. Некоренное население Центральной Азии нуждается в более последовательной поддержке. Dostupné na:

<http://www.watan.ru/rus/view.php?nomer=2412&razd=new_nov_ru&pg=65>

САЙТ Министерства канадского наследия. Dostupné na: <<http://www.pch.gc.ca/>>

САЙТ квебекского Управления французского языка, на котором имеется текст Хартии французского языка. Dostupné na: <<http://www.olf.gouv.qc.ca/english/charter/index.html>>

ФАНАЙЛОВА, Е. Имперский синдром. 05.10.2008. Dostupné na:

<<http://www.svobodanews.ru/Transcript/2008/10/05/20081005120047033.html>>

ХАКИМОВ, Р. Федерализм в России. Институт истории Академии наук Татарстана.

Казанский институт федерализма. Издаётся при финансовой поддержке Фонда Джона Д. и Кэтрин Т. МакАртуров

в рамках проекта «Перспективы федерализма в России: теоретические и практические аспекты». Казань 2001. Dostupné na: <http://www.kazanfed.ru/dokladi/federalism_rus.pdf>

ШАРИПЖАН, М. Obama Victory Sparks Hopes For Change In U.S. Policy In Central Asia. 07.11.2008. Dostupné na:

<http://www.rferl.org/content/Obama_Victory_Sparks_Hopes_For_Change_In_US_Policy_In_Central_Asia/1339448.html>

ЯНОВСКАЯ, М. Непредвзятая история Центральной Азии: фантомные боли империи. 21.10.2008. Dostupné na: <<http://www.ferghana.ru/article.php?id=5919>>

Literatúra o Tadžikistane dostupná na Internete

ASIMOV, M. S. Rewriting Tajik History, International Institute for Asian Studies, Netherlands. Dostupné na: <http://www.iias.nl/iiasn/iiasn6/central/tajik.html>

ASSESSMENT for Uzbeks in Tajikistan. Dostupné na: <http://www.cidcm.umd.edu/mar/assessment.asp?groupId=70202>

BASHIRI, I.: The languages of Tajikistan in perspective. Dostupné na: <<http://www.angelfire.com/rnb/bashiri/Tajling/Tajling.html>>

DAVLATSHOEV, S. The Formation and Consolidation of Pamiri Ethnic Identity in Tajikistan. Dissertation. School of Social Sciences of Middle East Technical University, 2006, Turkey. Dostupné na: <<http://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12607111/index.pdf>>

EURASIANET. Сбор хлопка в Таджикистане держится на труде студентов и школьников. Dostupné na:

<http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1192693800>

ЗАКОН Республики Таджикистан «О печати и других средствах массовой информации». (от 14 декабря 1990 года, с изменениями от 22.04.1992 г., 14.12.1992 г., 1.02.1996 г., 12.12.1997 г., 11.12.1999 г., 10.05.2002 г.). Dostupné na:

<http://www.medialaw.ru/exussrlaw/1/tg/media.htm>

ИСТОРИЯ Таджикистана. Dostupné na:

<http://www.easttime.ru/countries/topics/1/10/77.html>

КАК спасти Ягнобскую долину и ее жителей – потомков древних согдийцев?

Dostupné na: <http://www.ferghana.ru/article.php?id=5415>

КУЗЬМИН, В. Языковой барьер. Дмитрий Медведев провел встречу с лидерами Таджикистана, Пакистана и Афганистана. Dostupné na:

<http://www.rg.ru/2009/07/31/vizit.html>

NATIONAL Strategy For Education Development of the Republic of Tajikistan (2006-2015). Dostupné na: <http://www.untj.org/library/?mode=details&id=282>

ОТКРЫТИЕ Согдианы. Dostupné na: http://wordweb.ru/sto_arheology/58.htm

ПАЛЬВЕЛЕВА, Л. «Юрчики» и «вовчики». Судьба русского языка в Таджикистане. 28.03.2007. Dostupné na: <<http://www.svobodanews.ru/content/Article/385149.html>>

ПАНФИЛОВ, О. В. Таджикистан: журналисты на гражданской войне (1992 – 1994).

Пресса времен перестройки. Библиотека Центра Экстремальной Журналистики. Dostupné na: http://www.library.cjes.ru/online/?a=con&b_id=346&c_id=3253

ПАНФИЛОВА, О. Рахмон изгоняет русский язык из Таджикистана. Раньше он был языком межнационального общения. РИА «Новый регион». 23.07.2009. Dostupné na:

<http://www.nr2.ru/inworld/241846.html>

РАХИМ-ЗАДЕ, К. Курсовая работа по русскому языку. Взаимопроникновение русского и таджикского языков в разговорной речи населения Душанбе. Dostupné na:

<http://www.google.sk/#hl=sk&source=hp&q=%D1%80%D1%83%D1%81%D0%B8%D0%B7%D0%BC%D1%8B+%D0%B0+%D1%82%D0%B0%D0%B4%D0%B6%D0%B8%D0%BA%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BC+%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D0%BA%D0%B5+&aq=f&aqi=&aql=&oq=&gs_rfai=&fp=b1017af7768bbd71>

- РОССИЙСКО-ТАДЖИКСКИЙ Славянский Университет. Устав. Общие положения. Dostupné na: <<http://rtsu-slavistor.tj/content/view/5/8/>>
- Средства массовой информации. Dostupné na: <http://www.asiaplus.tj/area/62.html>
- СОГДИЙСКИЙ сборник. Сб. статей о памятниках согдийского языка и культуры, найденных на горе Муг в Таджикской ССР, Л., 1934. Dostupné na: <http://millionreferatov.ru/text/94/678.htm>
- ТАДЖИКИСТАН. Население. Dostupné na: <http://countries.inapro.ru/countries/tjk/tajikistan.shtml>
- TAJIKISTAN - Educational System – overview <Tajikistan - Educational System—overview - Schools, Children, Girls, School, and Russian <http://education.stateuniversity.com/pages/1505/Tajikistan-EDUCATIONAL-SYSTEM-OVERVIEW.html#ixzz0yjWHFore>>
- ТАДЖИКСКИЙ государственный педагогический университет имени С. Айни. Dostupné na: <http://www.tgpu.tj/>
- ТАДЖИКСКИЙ технический университет имени М. Осими. Dostupné na: <http://www.tj-techuni.narod.ru/index.html>
- ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЙ университет Таджикистана. Dostupné na: <http://www.mathnet.ru/php/organisation.phtml?option_lang=rus&orgid=2844>
- ТОРБАКОВ, I.: Tajik-Uzbek Relations. Divergent national historiographies threaten to aggravate tensions. Dostupné na: <<http://www.fravahr.org/spip.php?article347>>
- ТОШМУХАММАДОВ, М. Гражданская война в Таджикистане и постконфликтное восстановление. Саппоро, 2004. Университет Хоккайдо. Центр славянских исследований. 21st. Century COE Program “Making a Discipline of Slavic Eurasian Studies: Meso-Areas and Globalization. Dostupné na: <http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/pdf_seminar/040607tasmuhammadov.pdf>
- ХОЛЦМЕЙЕР, Д.: То, как собирают хлопок в Таджикистане, оставляет несмываемое черное пятно на репутации этой прекрасной, волшебной страны. Dostupné na: <<http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1226560320>>
- ШАРЫЙ, А., Аюбов, С. В Таджикистане начался процесс адаптации к таджикскому произношению местных имен и фамилий. 28.03.2007. Dostupné na: <<http://www.svobodanews.ru/Transcript/2007/03/28/20070328235111343.html>>
- ШУБИНА, Н.: Президент и Глава МИД Таджикистана меняют фамилии от 18.04.2007. Dostupné na: <<http://delo.ua/news/politics/world/info-29592.html>>
- ШУСТОВ, А. Дерусификация Таджикистана. Столетие. Информационно-аналитическое издание фонда исторической перспективы. Интернет-газета издаётся с 21 сентября 2004 года. 25.08.2009. Dostupné na: <http://www.stoletie.ru/rossiya_i_mir/derusifikacija_tadzhikistana_2009-08-25.htm>
- ЮЛДАШЕВ, А. Президент против смены таджикского алфавита. 22.07.2008. Dostupné na: <http://www.toptj.com/ShowNews.aspx?news_id=CBA75841-5C41-4D8B-AF18-C569B36FB35A>
- WORLD Directory of Minorities and Indigenous Peoples. Tajikistan. Minorities. Russians and Ukrainians. Dostupné na: <<http://www.minorityrights.org/2390/tajikistan/russians-and-ukrainians.html>>

Literatúra o Kazachstane dostupná na Internete

АЛМАТИНСКАЯ сеть школ с казахским языком обучения увеличилась с 2005 года к настоящему времени на 11 единиц и составила 46 школ. 27.05.2009. Dostupné na: <<http://news.mail.ru/society/2616682>>

ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ процессы в северо-восточном Казахстане в XX веке. История и культура Прииртышья. Dostupné na: <http://www.ertis-history.ppi.kz/index.php?option=com_content&task=view&id=45&Itemid=7>

ДИНАМИКА демографических показателей. Dostupné na: <http://www.stat.kz/digital/naselsenie/Pages/default.aspx>

ЗИМОВИНА, Е. П. Динамика численности и состава населения Казахстана во второй половине XX века. Электронная версия бюллетеня *Население и общество*. Москва: Центр демографии и экологии человека Института народнохозяйственного прогнозирования РАН. №103-104. 3-16 марта 2003г. Dostupné na: <<http://demoscope.ru/weekly/2003/0103/analit03.php>>

МУСТАФАЕВ, Н. Особенности этнического состава населения Казахстана. Электронная версия бюллетеня *Население и общество*. Москва: Центр демографии и экологии человека Института народнохозяйственного прогнозирования РАН. №235-236. 20. 02 – 05. 03. 2006. Dostupné na: <<http://demoscope.ru/weekly/2006/0235/analit09.php>>

НАСЕЛЕНИЕ Казахстана. Dostupné na: <<http://www.kz.spinform.ru/people.html>>

ПАНФИЛОВА, В.- ЕРЖАНОВА, Ж. Оказахивание. Область применения русского языка будет сужаться. Dostupné na: http://www.ng.ru/cis/2008-09-10/11_kazahstan.html

ЯЗЫКОВАЯ политика: нужны креативные идеи. 18.09.2007. Dostupné na: <<http://www.zakon.kz/our/news/news.asp?id=30123226>>

ХАСАН, Ж. – ЕРКАЕВА, Н. – КУДАЙБЕРДИЕВ, Т. НПО и эксперты оценят качество образования на казахском языке. Dostupné na: http://www.soros.kz/Budget_transparency_education_languages_Kazakhstan.html

ХОТЯТ ли жители Алматы перехода казахской графики на латинскую основу. Dostupné na: <http://www.zakon.kz/our/news/news.asp?id=30121576>

ЕЅМЕНТ, В. Problemy ruskych Kazachstana – etničnosť ili politika. Dostupné na: <http://www.archipelag.ru/ru_mir/rm-diaspor/russ/russkie-kazahstana/>

Dodatočná literatúra o Kirgizsku dostupná na Internete

ANALITIKA.org: Языковая ситуация в Кыргызстане. Dostupné na: <http://www.tazar.kg/news.php?i=6580>

ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО Кыргызской Республики. Население Кыргызстана. Dostupné na: <<http://www.kg.spinform.ru/people.html>>

ЧИСЛЕННОСТЬ населения Кыргызстана. Национальный статистический комитет Кыргызской Республики. Dostupné na: <<http://www.stat.kg/>>

KYRGYZSTAN. Overview. Dostupné na: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/326091/Kyrgyzstan>

НАЦИОНАЛЬНЫЙ состав населения. Dostupné na: <http://www.stat.kg/stat.files/din.files/census/5010003.pdf>

РУССКИЙ язык в Кыргызстане теряет статус официального. Согласны ли с этим жители страны? Dostupné na: <http://www.ferghana.ru/article.php?id=4659>

ЯЗЫКОВАЯ ситуация в Кыргызстане. Dostupné na:

http://inlang.linguanet.ru/Cis/CisLanguageConditions/detail.php?ELEMENT_ID=2239&PAGEN_1=2

Dodatočná literatúra o Turkménsku dostupná na Internete

НАЦИОНАЛЬНЫЕ меньшинства хотят учить туркменский язык, но хотят ли этого власти. 04.07.2006. Dostupné na: <<http://www.chrono-tm.org/?0248041959000000000000011000000>>

TURKMENISTAN. Dostupné na: <http://countries.inapro.ru/countries/tkm/turkmenistan.shtml>

UNHCR. Refworld . Chronology for Russians in Turkmenistan. 2004. Dostupné na:

<<http://www.unhcr.org/refworld/type,CHRON,,TKM,469f38eac,0.html>>

Dodatočná literatúra o Uzbekistane dostupná na internete

Beehner L., Documenting Andijan. Dostupné na:

http://www.cfr.org/publication/10984/documenting_andijan.html#6

КОРОВКИН, А.: Русский язык в Узбекистане потихоньку латинизируется. Dostupné na:

<http://www.ferghana.ru/article.php?id=4019>

RODRIGUEZ A., US closes air base in Uzbekistan amid uprising dispute. The Bostone Globe, Nov. 22, 2005. Dostupné na:

http://www.boston.com/news/world/europe/articles/2005/11/22/us_closes_air_base_in_uzbekistan_amid_uprising_dispute/;

СОСТОЯНИЕ и динамика развития СМИ, издательской и полиграфической деятельности в Узбекистане

(Статистический анализ, август 2010 года). Узбекское агентство по печати и информации. 09.09.2010. Dostupné na: <http://uzapi.gov.uz/ru/content/statistics/>

ТАДЖИЕВА, З., Новые тенденции в демографических процессах в Узбекистане. Dostupné na: http://www.pieb.cz/docs/PIEB/volume1/28_TadjievaZulhumor2_83-84.pdf

UZBEKISTAN. Dostupné na: <<http://www.eastlinetour.uz/uzbekistan.html>>

УБАЙДУЛЛАЕВА, Р. А. Межэтнические отношения в оценках населения Узбекистана.

Электронная версия бюллетеня *Население и общество*

Центр демографии и экологии человека Института народнохозяйственного прогнозирования РАН.

№ 235-236. 20.02.-05.03.2006. Dostupné na:

<http://demoscope.ru/weekly/2006/0235/analit010.php>

УЗБЕКИСТАН: Русский язык уходит. И узбекский не остается... Международная

Федерация русскоязычных писателей (МФРП) – International Federation of Russian-speaking Writers (IFRW). 23.09.2009. Dostupné na: <http://rulit.org/read/671>

ШАРИФОВ, О. Латинизация алфавита. Узбекский опыт. 28.04.2007. Dostupné na:

<http://www.ferghana.ru/article.php?id=5092>

Абстракт

Данная диссертационная работа исследует языковую ситуацию и языковую политику в республиках Средней Азии, которые входили в состав бывшего Советского Союза. В первой части работы анализируется динамика численности и состава населения до и после 1989 г. Во второй части исследуется языковая ситуация в Узбекистане, Туркменистане, Таджикистане, Казахстане и Кыргызстане, а также описывается состояние дерусификации и ревитализации (возрождения) национальных языков. В третьей части работы внимание

уделяется анализу языковой ситуации и политики в Таджикистане в контексте более широких общественно-исторических связей, а также исследуется взаимоотношение и статус русского и таджикского языков в отдельных областях общественной жизни. Кроме того, в работе исследуется также проблематика национальных меньшинств.